

Загорка Н. Стевић Гојков

Мастер политиколог, саветник за локални одрживи развој

ЕКОЛОШКА ПРАВДА – ИЗАЗОВ САВРЕМЕНОГ ДОБА

Сажетак

Еколошка правда је нераскидиво повезана са друштвеном правдом, а тиме и са правима и слободама у заједници. Тиче се праведне расподеле еколошких користи и штета унутар друштвене заједнице и међу државама на глобалном плану. Еколошки терети као што су: изазвано истребљење врста, ерозија, загађење ваздуха у урбаним срединама, загађење полихлорованим бифенилом или јонизујуће зрачење, не тичу се само онога који их ствара, већ и оних који носе те терете. Еколошке вредности у виду обновљивих и необновљивих природних ресурса, генетичке, специјске и екосистемске разноврсности и свих постојећих могућности које садрже екосистемски процеси јесу корист не само за локалну, него и за глобалну заједницу. Еколошка правда упућује на размишљање о праведности владавине и међународног поретка, о смислу друштвеног напретка, културног развоја и о способности друштва да креира сопствену историју.

Кључне речи: природа, култура, потрошачко друштво, капитализам, криза, промена, свест, појединац.

1. ЈЕДИНСТВО ПРИРОДЕ И КУЛТУРЕ

Време 21. века припада информатичком, ризичном и глобалном друштву. Његова главна обележја јесу криза и

промена, њихове манифестације су видљиве у природи и друштву. Да је измењен ритам природних циклуса сведоче климатске промене, које су истовремено и изазов државама и народима. Све је повезано, а те везе нису само линеарно узрочно-последичне већ су мултидимензионалне и простиру се кроз простор и време. Не чуди да су још стари Грци, промишљањем о свему надљудском, откривали постојање универзалног. Веровали су да постоје неписани закони и да се људи морају припремити за њихово читање и разумевање. Диоген је говорио да постоји само један праведан поредак, космички поредак. Према Стоицима универзалан разум постоји, а онај ко успе да га досегне сјединиће се са божјом вољом.

Одувек је природа била неисцрпан извор сазнајних вредности за човека. Добро је подсетити се да је човек само једна од око 1. 800.000 врста колико их је до сада откривено и класификованио на Земљи.¹

Осим, што је јединка која је природно дата, он има слободу да личним избором оствари други културни свет, свет мисли, речи и идеја и изгради своју личност као наградњу над природом. Његове мисли, веровања и вредности сједињене су са његовом природом, а однос према природној околини одражава однос према самоме себи. Што се више човек уздиже у културном развоју толико већи значај придаје природи. Природа и култура су у нераскивој вези, као јединствен еволуциони скуп универзалне свести. Еколошка криза, ризици и користи индикатори су универзалне потребе за променом односа према себи, другоме и природи.

Потреба да се разуме скривена тајна о нама и природи, да се настави започети дијалог са истином, све више расте. Свако је битан, зато ово време и припада појединцу и његовој вери у хуманост.

2. ЕКОЛОШКА КРИЗА

Издвајањем из природе, урбанизацијом градова, дошло је и до разједињавања људи. Различитости су постале главна *differentia specifica*, отуда, узроци свих сукобљавања

1 Завод за заштиту природе,
http://www.zzps.rs/novo/index.php?jezik=la&strana=zastita_priode_bioloska_raznovrsnost_biodiverzitet

потичу од жеље и интереса да се оствари што већа корист за један систем унутар друштва (државу или наддржавну творевину) на уштрб другог. Овакав однос и није вреднован као неправедан, јер у основи истакнуте различитости томе и служе. Глобализација као свеобухватност природних сила, као међуповезаност и условљеност природе и друштва, као јединство света у којем постоји стално кретање и еволуција свести постоји одувек. Отуда, значење еколошке кризе можемо тумачити као последицу неусклађеног односа између светског поретка и стања универзалне свести. Разорена природна равнотежа се приказује у појавама као што су глад, сиромаштво, природне непогоде, климатске промене, ратови, тероризам, болести итд. Владавина неправедности, неједнакости, неетичности у односима према природи, међу људима и друштвеним групама, и међу државама показује своје налицје.

Еколошка неправда доводи у питање људску будућност. Еколошка криза, политичка криза, економска криза, морална криза итд, указују да је савремено доба време кризе. Пошто криза постаје трајно обележје стања наших живота, да ли је криза довољно добар појам за означавање друштвеног и природног стања? Будући да ово стање природе још траје, боље је назвати га стањем измењене природне равнотеже. Тиме га прихватимо, али и уједно мењамо себе и прилагођавамо му се.

Тако се у еколошкој кризи може препознати идеја о потрошачком друштву које само (не)ствара своју историју; о заведеном друштву које је заборавило да је креатор нормативних вредности; о друштву које самопроизводи слику о себи и својој култури која је еквивалента еколошкој кризи. „Социологија деловања се сукобљава са сумњом и неповерењем једног друштва које више не верује у способност избора будућности, полазећи од властитих борби и унутрашњих политичких механизма... Да бисмо се приближили разумевању друштвених покрета потребна нам је социологија деловања принципијелно различита од анализа које своде друштво на механизме и законе владавине економског поретка.“⁴²

2 Ален Турен, *Социологија друштвених покрета*, Радничка штампа, Београд, 1983, стр. 50-51.

У данашњем времену доминације економије и политике, тежња је потчинити друштвену заједницу овим идеологијама, удаљити је од сопствених креативних способности. Држави не одговара да се друштво посматра као систем друштвених односа које чине заједницу живом. „Поносна на свој суверенитет, она неће да га подреди признавању друштвених сукоба и праву на заступање различитих интереса.“³ Колико држава симболизује јединство друштва и управља променама унутар њега, толико култура уједињује и утиче на промене унутар заједнице, утиче на историју заједнице. Друштво као креатор нормативних вредности је замрло.

Еколошка криза враћа појединца себи самом, тера га на промишљање о последицама досадашњег развоја, потрази за слободним животом у отвореној заједници и самоостваривању у друштву. Еколошка криза је знак заједници да се врати себи самој. Она скреће пажњу на заједничку будућност и моћ културе, подстичући занемарен, значај глобалног културног развоја.

3. НЕУСКЛАЂЕН РАЗВОЈНИ ПУТ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Неравнотежа и неусклађеност, између развоја друштва и очувања природе, личних и заједничких интереса, приватног и јавног, права и правде све је већа. Неолиберални капитализам, који је победио средином осамдесетих 20. века, наметнуо је моћ тржишног фундаментализма и финансијско-спекулативног капитализма. Ширењу моћи овог типа капитализма допринео је талас „светске демократске револуције“ коју је Хантингтон назвао „трећим таласом демократизације“. Пад десничарских ауторитарних режима у јужној Европи, био је зачетак тог таласа који се потом проширио и исходио сменом војних диктатура у источној и јужној Азији, а касније и у Латинској Америци. На то су се надовезали и колапси комунистичких режима и распад Совјетског Савеза, као и политичке промене у субсахарској Африци и делимична либерализацији на Блиском истоку.⁴

3 Исто, стр. 94.

4 Томас Каротерс, „Крај транзиционе парадигме“, у: *Транзиција деценију после: поуке и перспективе*, (приредили: Л. Секељ и Ј. Теокаревић), Институт за ев-

Увођењем дерегулације, приватизације и либерализације, на основу тзв. Вашингтонског консензуса, колонизоване државе у овим друштвима су прихватиле утицај снажнијих спољних центара моћи. То је омогућило утицајним светским организацијама, као што су Међународни монетарни фонд, Светска банка, Европска банка за обнову и развој, Г-8, да искористе нестабилно стање политичког и привредног система у сувереним државама и остваре свој утицај.⁵

Унутар друштва, примат у јавном животу има мањина култура. Пожељности сличног и поистовећивања са јавним личностима препознатљива су добра потрошачког друштва. Зашто поседовати неки производ и какав на тај начин постати? Шта би требало да постанемо у односима према природи, другоме, породици и према себи самима? Одговоре ћемо наћи у рекламама разних трговачких марки.

Природни ресурси, као природна датост у биолошкој разноврсности, хидролошком, геолошком, шумском, минералном, геотермалном богатству, клими, ветропотенцијалу, соларном потенцијалу итд, постају тржишне категорије. Нажалост, колонизоване државе их распродају. Нови власници пољопривредног земљишта, рудника, ветропотенцијала, хидролошког потенцијала итд, постају појединци, „инвеститори“. Све добија цену, па чак и територијална организација простора на којој се живи. Општина, град или округ вреднују се са аспекта територијалног капитала као „скуп фактора територије који привлаче инвестиције, односно који чине да инвестирање на неком подручју буде исплативије, тако да ефекти инвестирања буду највећи.“⁶ Није реч само о препознатљивим физичким факторима територије као што су: геостратешки положај, величина територије, природни ресурси, клима и квалитет животне средине, економска структура и развијеност техничке инфраструктуре, људски

ропске студије, Београд, 2004, стр 17-33.

- 5 „Добробити од развоја не деле се праведно, а јаз између богатих и сиромашних се проширује. Неправда, сиромаштво, незнање и насилни сукоби раширени су свуда, те узрокују велику патњу. Угрожени су темељи глобалне сигурности.“ Видети: "The Earth Charter, UNESCO http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/img/02_earthcharter.pdf, 06/09/2015.
- 6 *Просторни план Републике Србије 2010-2020*, Републичка агенција за просторно планирање, Министарство животне средине, рударства и просторног планирања, 2010, стр.11.

ресурси, већ је реч и о субјективним факторима који се тичу мотивационог потенцијала друштва који може постати ресурс у будућности, као што су: „социјални капитал, развијеност стратешког мишљења, истраживања и управљања, способност за иновације, институционална и организациона оспособљеност за доношење квалитетних одлука о развоју, способност и спремност појединаца и група за међусобну сарадњу партиципацију и постизање компромиса, висина трансакционих трошкова, развијеност комуникационих мрежа и интеракција различитих актера.“⁷ Према томе, на продају је и културни живот заједнице.

Са једне стране, тржишни развој који је у западној цивилизацији усвојен као база демократског развоја намеће и афирмише, високу продуктивност, акумулацију капитала, увећање градова, ширење тржишта. Говорећи о животној средини потребно је нагласити да се свуда око нас одиграва живот, у ваздуху, води и земљишту. Процес урбанизације занемарио је те процесе и потчинио себи природу. Ефикасан и ефективан економски развој унео је промене у потребама и жељама људи. Приватна својина је постала основно добро, живети значи имати.

Потрошачко друштво ствара велику количину отпада. Највећи део људске популације живи у градовима. До 2030. године у градовима ће живети 5 милијарди људи према извештају УН. Резултат оваквог развоја је пораст еколошких ризика.⁸

4. ЕКОЛОШКА ПРАВДА ЈЕ ДЕО ДРУШТВЕНЕ ПРАВДЕ

Еколошка правда везана је за принципе владавине економског и политичког поретка, али исто тако је везана за

7 Исто, стр. 11

8 Ризици су будући догађаји који прете свима без обзира на државне границе. Савремено друштво суочено је са новим хуманим канцерогенима као што су дуготрајни органски загађивачи (POPs), међу којима су: диоксин, бензопирен, полихлорованибифенили (PCBs), феноксихербициди, генотоксични метали, биотоксини (микотоксини), прехранбени адитиви. Посебну опасност чине повећане дозе јонизујућег, нејонизујућег зрачења и све већа употреба пестицида, генетички модификованих организама (ГМО) и производа од ГМО. Савремени живот се одвија у електромагнетном смогу.

друштвену организацију и усвојене културне оријентације и однос друштва према околини. Уставни демократски поредак западних модерних друштава истиче слободу избора сваког појединца и његову грађанску улогу као активног чиниоца у остваривању политика развоја друштва у коме живи. Неприкосновена слобода сваког појединца ограничена је истом таквом слободом другог појединца. Према Нозиковој „теорији овлашћења“, која се ослања на аргументацију Џона Лока, право приватне својине стоји у темељу либералног политичког поретка у форми морално утемељеног власништва.⁹ Сваки појединац је власник свог тела и разума и стога све оно што он створи и промени у природи постаје његово власништво.

У таквом либералном, атомизованом, конкурентном друштву појединци су једни другима мотив за надметање. Фридрих Енгелс уочио да конкуренција почива на индивидуалном интересу, а интерес појединца и целине су дијаметрално супротстављени. Појединац вођен личним интересом жели да поседује све, а у интересу заједнице (целине) јесте да свако подједнако поседује. „Тако су, дакле, опћи и индивидуални интерес дијаметрално супротстављени. Противурјечност је конкуренције: да сваки мора жељети монопол, док заједница као таква монополом мора губити и мора га дакле одстранити.“¹⁰

Опстанак на тржишту захтева високу продуктивност, ефикасност и технолошку опремљеност. Улагања у научна истраживања су, такође, подложна *cost-benefit* анализи. Утилитаристичко расуђивање, зачето још у 19. веку у делима Џеремија Бентама и Џона Стјуарта Мила, постало је веома утицајно данас у областима економије, државне политике и еколошке политике. Свака политичка одлука која води максимизацији користи већине (максималном остварењу среће појединца) је оправдана одлука. “Дакле, сви поступци или одлуке се просуђују према њиховој користи, или сходно њиховој корисности у стварању добрих последица. Утилитари-

9 Вил Кимлика, *Савремена политичка филозофија*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2009, стр. 126-143.

10 Карл Маркс, Фридрих Енгелс, *Рани радови*, Култура, Загреб, 1953, стр. 102-113.

сти заступају извесно схватање о интринсичној вредности (на пример, задовољства или среће), а онда просуђују о вредности свих осталих ствари и активности у складу са тиме колико добро служе томе да се постигне оптималан износ те вредности.¹¹ Питање јесте, како мерити задовољство или срећу. Изгледа да је универзално мерило вредности — новац — најједноставнија квантификабилна замена за добро. Тако да када се говори о добром здрављу нације као једном од циљева државне политике, износе се подаци који се могу измерити, на пример, животни век становништва, животни стандард, смртност деце, годишњи издаци на превентивну заштиту итд. Забрињавајуће је што ови мерљиви показатељи постају циљеви политика, уместо самог смисла и суштине здравља.

Никада није било више прича о правима и слободи, а све мање остваривих права и слобода. Изгледа као да држава доминира друштвеном заједницом, а, у ствари, држава очајнички покушава да контролише промене у друштву. Наглашавање важности слободних избора и права сваког појединца да утиче на политику развоја своје земље, а при томе прећуткивање о праву сваког запосленог на равноправан удео слободог радног времена. Свеобухватна и свепрожимајућа криза у којој се налази данашње друштво није ни економска ни политичка, већ, је пре свега, морална криза. Зато, она дотиче живот сваког живог бића.

5. РАСПОДЕЛА ЕКОЛОШКИХ ШТЕТА И КОРИСТИ МЕЂУ ДРЖАВАМА

Неправедност расподеле еколошких терета и користи на светском плану читљива је у одредбама билатералних и мултилатералних уговора. Према евиденцији УН до 1994. године, више од 800 таквих уговора садржало је одредбе које регулишу једно или више питања у животној средини, а до 2004. године тај број је достигао цифру од 1254 уговора.¹² Управо због јединствености, међусобне условљености

11 Цозеф Р. де Жарден, *Еколошка етика: увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 68.

12 Владан Јолцић, *Еколошко право. Општи и посебан део, Пример Србије - државе у транзицији*, Институт за криминологију и социолошку истраживања,

и зависности не само свих екосистема, већ и глобалне људске заједнице на планети Земљи животна средина и људско друштво се мора штитити јединственом међународном регулативом. Тако, потребама изазвано, еколошко право се издвојило као посебна грана правне науке. Оно је систематизовано у три нивоа, као право суверених држава, међудржавних и међународних односа.¹³ Усвојени принципи еколошког права су сачињени и објављени у Стокхолмској декларацији 1972. године, а детаљно објашњени у *Агенди 21* која је део *Рио декларације* из 1992. године. Државе, које су ратификовале *Рио декларацију*, ових 27 принципа еколошког права уграђивале су у своје законодавство. Одрживи развој је једно од понуђених јединствених решења на Конференцији одржаној 1972. године у Стокхолму. Светска комисија за развој и животну средину усвојила је 1987. године извештај под именом „Наша заједничка будућност” (*Our Common Future*). Први пут до тада, животна средина је декларисана као ограничавајући фактор развоја који носи у себи хуману димензију развоја јер, треба да брине о природном наслеђу будућих генерација. Смисао одрживог развоја је имплементиран у принципима еколошког права на нивоу националних законодавстава: одрживог усклађеног развоја, одрживог коришћења природних извора, међугенерациске једнакости у правима и одговорностима, заједничког наслеђа човечанства и усклађен (одржив) развој. Контекст одрживог развоја укључује са једне стране јасно разграничене економске, друштвене и компоненте животне средине, а са друге стране њихово уравнотежено симултано дејство и синергетски ефекат. Стога, у *Агенди 21* препоручује се државама да стратешким плановима предвиђају исход процеса развоја, а не да га препуштају стихијском дејству тржишног кретања капитала и интересу појединаца већ интересу друштвене заједнице. Свака начињена штета у животној средини је мерљива и отуда онај који је изазвао мора и да је надокнади анулирањем негативног еколошког утицаја унапред (принципи: „загађивач плаћа, еколошке експертизе, недискриминације међу државама, припадајуће одговорности различи-

---

Београд, 2008, стр. 72.

13 Исто, стр. 7.

тог обима итд), или касније када је штета већ начињена, *a posteriori* заштитом (принципи: надокнаде штете, казнене одговорности, једнаког права приступа административном и судском процесу). Оно што није мерљиво јесте начин тумачења настајања штете. Да ли штета настаје због недовољних финансијских средстава градске власти и нефункционалности градског система, или ради остварења већег профита приватних предузетника, или из незнања и игнорисања улоге коју свако од нас има, или због препуштања одговорности другима?

Питање које тражи објашњење јесте: да ли се загађење може смањивати ако се њиме тргује. Установљени *Кјото протокол* који је део *Оквирне конвенције Уједињених нација о климатским променама* (UNFCCC), увео је на тржиште нови артикал размене: угљеничне квоте. Добро је подсетити се на то да је примарни циљ Протокола, на кога су се стране укључене у Анекс I Протокола обавезале, био предузимање мера за смањење емисије гаса стаклене баште у циљу подстицања одрживог развоја, а помоћу спровођења политике квантификованог ограничења. Оживљавање ових берзи угљеничних квота (кредита) има примат у односу на оживљавање одрживог развоја. Трговина овим квотама је наметнута државама, које прихватајући унапред предвиђена ограничења у количини (квоти) емисије угљен диоксида усвајају и могућност њихове куповине или продаје онима који су свој лимит већ испунили. Да ли ће трговина квотама угљен диоксида (једна метричка тона угљен диоксида) поново довести до неједнаке прерасподеле капитала, или до смањења загађења? На глобалном плану емисија угљен диоксида се неће смањити.¹⁴

Помоћу анализе исплативости може се разумети логика *Кјото* протокола, али и расподеле еколошких штета и

14 Постоји шест берзи на свету које тргују овим квотама. Њихово формално постојање је дато Оквирном конвенцијом Уједињених нација о климатским променама (UNFCCC). Према доступним подацима агенције *Transparency Market Research* вредност овог тржишта указује да је карбон економија брзо растућа глобална индустрија. Године 2012. промет је био 1,913.2 милиона долара, а од 2013. до 2019. године предвиђа се да ће бити 4,180.5 милиона долара. Sudip S., „Activated Carbon Market to be Worth US\$4,180.5 million by 2019“, <http://www.transparencymarketresearch.com/pressrelease/activated-carbon-market.htm>, /29/05/ 2015/

користи међу државама. Потребне економске анализе захтевају свођење штета од загађења на бројчане податке. Тако да загађење ваздуха, вода, земљишта итд, може постати тржишна категорија. На тај начин може се трговати здрављем становништва. “Вођени принципом корисности утилитаристи закључују да би укупна срећа могла да се увећа уколико би предмет размене било загађење, по одређеној цени, између развијених земаља и сиромашнијих неразвијених или земаља у развоју. Дакле сиромашније земље имале би могућност да увећају своју укупну срећу?”¹⁵

У том смислу еколошка штета која би могла настати у Америци или у Британији била би много већа, него штета која би настала у Боливији, Кенији или некој другој неразвијеној земљи, јер у тим земљама трошак лечења је мањи, па самим тим и сам живот мање вреди. У Србији смо опет сведоци неправедности када је реч о загађењу земљишта радиокативним отпадом. У току НАТО бомбардовања Србије на Косову је бачено око 9.000 килограма осиромашеног уранијума, а на југу Србије око 1.000 килограма.¹⁶ „Према незваничним подацима на нас је бачено 20.000 килограма. Ваздушне струје су разнеле честице распршеног уранијума по целој Србији и Балкану у марту, мају и априлу 1999. године, а и после тога.”¹⁷

Време полуживота осиромашеног уранијума 238 је четири милијарде и петсто милиона година. Земљиште које је контаминирано није очишћено, због високе цене одлагања, тако да је уранијум природним током (процесом кружења материје у природи) доспео и у воду и у биљни животињски свет, а ваздухом се пренео на раздаљине и до 45 километара.¹⁸ Они који су нас бомбардовали ћуте, али и званична

15 Цозеф Р. де Жарден: *Еколошка етика: увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 358

16 Јасмина Вујић, Драгољуб Антић, „Еколошке и здравствене последице НАТО бомбардовања 1999, са акцентом на осиромашени уранијум, (<http://www.nspm.rs/srbija-i-nato/ekoloske-i-zdravstvene-posledice-nato-bombardovanja-1999-s-akcentom-na-osiromaseni-uranijum.html?alphabet=1>), /09/05/2015/

17 Оливера Поповић, „Уранијум нас убија и после 16 година“, у: *Политика*, 5. април 2015., стр. 8

18 Латентни период за леукемију и лимфому јесте од пет до десет година, за малигне туморе је око седам и по година, а за солидне туморе који чине 95

јаваност у Србији. Ко ће да одговара за штету начињену животу људи у Србији и на Балкану. Да ли ће српски народ икада добити одштету што је био подвргнут радиокативном озрачивању?

5.1 Расподела еколошких штета и користи у Србији током процеса дерегулације, приватизације и либерализације

Уставом Републике Србије (2006) омогућено је странцима да стекну право концесије на природним богатствима и добрима од општег интереса. Услови по којима данас странци у Србији постају концесионари воде ка томе да највећу корист има неколицина људи, власника тог предузећа. Члан 87. Устава даје слободу физичким и правним лицима да стекну права на природним богатствима у општој употреби и да их приватизују. Пољопривредно земљиште, као добро трајне и непроцењиве вредности, битно за добијање хране високе здравствене вредности, продаје се. Брига о одрживом коришћењу овог тешко и споро обновљивог природног ресурса препушта се појединцу, односно корпорацији.¹⁹

Највећа сумња која прати процес демократизације и интеграције у Европску унију, као надржавну творевину, јесте сумња у оживљање одрживог развоја у коме су у подједнакој мери заступљени лични, заједнички и интерес животне средине, наспрам налета искључиво личних интереса. Та сумња се може пројектовати и у уверење да се Република Србија стара о равномерном одрживом регионалном развоју који је инаугурисан Уставом Републике Србије из 2006 (Члан 94). Прихватање привредног развоја као искључиву тржишну категорију развоја у правцу дерегулације и приватизације нема своју потврду у усвојеној Националној стратегији одрживог

одсто свих тумора је од десет до двадесет година, објашњава Др Слободан Чикарић радиолог и професор Медицинског факултета у пензији. Број новооболелих од рака је порастао за 20 одсто у периоду од 1999 до 2010, а стопа смртности се повећала за 25 одсто. Стопа смртности расте брже него стопа инциденције, каже Др Чикарић у интервјуу објављеном у Политици 5. маја 2015. Он је само систематизовао званичне податке Националног института за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут”.

19 Видети: *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020*, Министарство животне средине и просторног планирања, Београд, 2009.

развоја Србије (2008-2017). Кључна улога усвојене стратегије јесте да се планира и предвиђа исход процеса развоја и да се не препусти стихијском дејству тржишног кретања капитала и доминацији интереса појединаца, већ и интересу друштвене заједнице. Процес усвајања одлука Владе Републике Србије не би требало да буде вођен само максимизацијом добити и задовољењем приватизационих користи, већ и равномерном дистрибуцијом корисности у друштву. Стратешки планови развоја, као што се наводи у *Агенди 21*, су увод у паметан и предвидив развој који локална заједница може да подржи, а грађани разумеју и учествују у његовом остварењу. Ако влада Републике Србије нуди своје обновљиве и необновљиве природне ресурсе, који су јавна својина, и територијални капитал на продају, онда мора и да одговори својим грађанима како ће им омогућити да остваре право перманентног суверенитета над природним ресурсима, као једног од принципа еколошког права.

На који начин Република Србија остварује своју улогу надлежности у спровођењу одрживог развоја (Устав, члан 97)? Продајом јавних предузећа, а тиме и енергетских ресурса (нпр. НИС-а) препустила је новим власницима да се брину о остварењу одрживог развоја. Да ли ће се инвеститори бринути о личним или друштвеним интересима? Први принцип *Националне стратегије одрживог развоја* јесте смањење сиромаштва, једнака расподела природног и створеног капитала унутар свих друштвених група и међугенерациска једнакост. Аксиом одрживог развоја јесте високо развијена свест људи о међузависности и једнакости. Чини се да владина политика развоја излази у сусрет максимизацији корисности личних интереса на уштрб друштвених потреба и интереса.

5.2. Расподела еколошких штета и користи међу „сувереним“ државама у процесу глобализације

Потврда да су трошкови и користи глобализације неравномерно распоређени јесте успостављање финансијске и политичке контроле снажних држава и других центара моћи над слабим државама. Одржавање моралне корупције споља

и довођење државе у дужничко ропство је од виталног значаја за остварење будућих финансијски користи појединих банкарских и привредних корпорација. Земље у развоју и неразвијене земље су посебно негативно погођене овим неправилностима. На Миленијумском самиту Уједињених Нација одржаном у Њујорку 2000. године усвојена је Миленијумска декларација. Она прокламује основне вредности на којима треба да се заснивају односи у 21. веку: једнакост, слобода, солидарност, толеранција, поштовање природе и заједничка одговорност. Правична и заједничка будућност треба да буду циљ процеса глобализације. У преамбули се изражава потреба да глобализација постане позитивна снага развоја за све људе света. Оно што је доводи у сумњу јесте сврсисходност глобализоване економије и правичне расподеле користи који овај процес доноси. Етичко питање јесте да ли сиромашни добијају правичан удео у привилегијама и добитима насталим глобалним економским повезивањем. Амартија Сен, 1998. године добитник Нобелове награде за економију, у свом говору пред Генералном скупштином Уједињених нација 29.октобра 2004, навео је да се економски напредак и благостање не могу остварити без постојања тржишних односа, али да тржиште само по себи не гарантује правилну расподелу добара. Исправљање постојећих неправди у свету глобалног капитализма захтева да се критички преиспитају међународни политички и правни односи и важећи трговински и својински уговори у бројним областима, као што су експлоатација природних ресурса, дистрибуција медицинске опреме, фармацеутских и прехранбених производа, образовна и технолошка средства, заштита животне средине, регулисање нагомиланог спољног дуга итд. У закључку свог излагања Сен је истакао да се остваривање глобалне правде темељи на заједничкој одговорности. Да бисмо дошли до тог циља неопходно је да се у међународним односима и институцијама чује глас економски неразвијених, сиромашних земаља.

Богате и индустријализоване земље носе највећу одговорност за настале промене у екосистемима. Да би земље у развоју оствариле своје право и једнаку шансу да се економски развију, богате земље морају да им то омогуће. Не

само смањивањем свог дела учешћа у загађењу животне средине већ и трансфером технологије, међународним олакшицама и бољим условима размене. Земљама у развоју мора се дати више прилика да учествују у глобалном планирању и одлучивању, јер то унапређује и културне слободе и економске могућности тих земаља. У циљу даљег напредовања глобализације потребно је повећати број образованог становништва, јер у свету модерних комуникација и размене пресудни значај има основно образовање.

Диспропорција богатства, користи и одговорности мора се ускладити. Другим речима праведност налаже да богати и сиромашни сарађују под једнаким условима и да је решавање еколошких проблема неодвојиво од проблема сувереног политичког и економског напретка земаља у развоју и неразвијених земаља.

6. КОНЦЕПЦИЈА ГЛОБАЛНОГ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Концепција глобалног одрживог развоја захтева креирање међународне политике која у основи има заједничке циљеве развоја као и сарадњу свих држава на свету, богатих и сиромашних, моћних и слабих. Одржив развој тражи подједнако задовољење интереса свих људи на планети. Према тој концепцији, државе треба да сарађују, да размењују информације и знања, па чак и најновије научне, техничке и технолошке информације у циљу убрзања напретка неразвијених земаља.

Свака појединачна држава мора да оствари суверено право на коришћење сопствених природних ресурса, одговорност за изазвана загађења, право на недискриминацију међу државама, као и припадајућу одговорност различитог обима за изазвану штету према другим државама. У последњих тридесет година усвојено је много, око седамдесет, међународних конвенција ради регулисања питања заштите животне средине на међународном простору и уједначавања услова глобалног економског и друштвеног развоја. Ипак, какав заправо, ефекат имају све ове потписане конвенције на понашање суверених држава на међународном плану? Иако је концепција одрживог развоја од несумњивог значаја за цео

свет, њена применљивост на глобалном плану је нелогична. Зашто?

Према Кенету Волцу, међународна политика је област у којој влада анархија, за разлику од унутрашње политике која је хијерархијски организована. Дакле, анархична организација указује да нема правилности у односима међу државама. Постоји слобода деловања која је ограничена војним, економским и политичким вештинама. Исто тако у међународном политичком систему, као и на економским тржиштима, издвајају се главни актери, у овом случају суверене државе, које с обзиром на нехијерархијску организацију, немају различито диференциране функције, али се разликују по својим *способностима* (Кенет Волц). Управо, те моћније намећу правила игре слабијима, истоветно, као што олигополи намећу правила на економским тржиштима. У таквом систему, где моћније јединице доминирају над слабијим, поента је опстати и бринути се о себи (принцип самопомоћи). Свака суверена држава као јединица система, пре свега, тежи да осигура свој опстанак. Поред опстанка, државе могу имати бесконачно различите циљеве, али опстанак је предуслов за постизање свих осталих могућих циљева. Свака земља се бори да задовољи сопствени интерес и оствари предност у односу на другу. Из ове коегзистенције држава, односно садејства јединица које брину саме о себи, настаје структура система. Она, даље, има повратни ефекат на појединачне актере. Успеју ли актери да прозру принцип на коме функционише структура и да се својим понашањем прилагоде њему, тада остварују корист („структура их награђује“) и осигуравају своје позиције. Али управо то стање несигурности и неизвесности у процењивању поступака других држава, спречава сарадњу међу државама. У оваквој атмосфери на међународном плану где се државе понашају као конкуренти, имитирајући једна другу, пратећи расподелу способности међу њима, неће доћи до увећања заједничких користи, осим, ако оне нису случајан резултат структуре система.

Горе наведена аргументација објашњава услове под којима данас функционише међународни политички систем који не погодује остварењу одрживог развоја на глобалном

плану. Ефекат структуре може се анулирати само променом принципа који подржава функционисање система.

Као што је за дистрибутивну правду по мишљењу Џона Ролса, унутар земље важна праведна базична структура друштва и принцип разлике који, уколико постоје неправедни дистрибутивни ефекти, утиче на то да они иду у корист оних најсиромашнијих, тако је и на међународном плану потребно постојање истог принципа. Ипак, Ролс је одбацио могућност постојања таквог принципа на међународном плану и инсистирао је на „универзалном минимуму“: „Народи имају обавезу да помажу другим народима који живе у неповољним условима који им онемогућавају да имају пристojне политичке и друштвене режиме.“²⁰ Обавеза помоћи као позитивна одговорност не може бити довољна, јер проблем еколошке правде јесте проблем сиромаштва и људских права у земљама у развоју. Он настаје под наметнутим околностима развоја у тим земљама. Међународни поредак, који намећу богате земље, јесте творац еколошке неправедности. „и немамо једино позитивну одговорност, с обзиром на глобално сиромаштво, као што је Ролсова “обавеза помоћи”, већ негативну одговорност да станемо у наметању глобалног поретка и да зауставимо и ублажимо штету коју он констатно причињава светској популацији насиромашнијег становништва. Пошто је наша одговорност негативна и зато што толико много штете се може спречити са толико мало наших трошкова, смањење страшног глобалног сиромаштва треба да буде пре свега морални приоритет.“²¹

7. ПРАВИЧНОСТ У РАСПОДЕЛИ ЕКОЛОШКИХ ТЕРЕТА И КОРИСТИ МЕЂУ РАЗЛИЧИТИМ ДРУШТВЕНИМ ГРУПАМА

Неправедна расподела еколошких терета и користи међу различитим друштвеним групама унутар друштвене заједнице постоји. Она је посебно видљива у градовима у којима се лако уочавају класни односи и веза између др-

20 Према: Thomas Pogge „The Priorities of Global Justice“, in: *Metaphilosophy*, Vol.32, No. 1/2, 2001, p. 22.

21 Исто, стр. 22.

жаве и руководеће елите. Класне односе не обухвата само економска интерпретација, већ и културни приступ. Држава као гарант тих односа даље их репродукује институционализацијом развојних политика и законских регулатива. Социјално-економски статус друштвених група условљава и зоне у урбаним срединама: центар града, преиферија, центар са зеленилом, али и све присутнија је неформална појава смештаја маргинализованих друштвених група поред контаминираних, небезбедних животних простора: депонија, складишта хемијских материја, у азбестним насељима итд.

Најдрастичнији облик еколошке неправедности је еколошки расизам. Неправедност која је начињена домородачком становништву приликом освајања Аустралијског континента, јесте огромна.²² У америчком расно обојеном друштву присутно је и политичко лобирање у просторном планирању, односно у позиционирању непожељног земљишта. Тако да популације „обојених људи“ живе на локалним земљиштима контаминираним тешким металима, нпр. оловом.

Због великог притиска јавности Агенција за еколошку заштиту (EPA) из САД основала је посебно одељење за еколошку правду 1992. године и дефинисала је: „Еколошка правда представља равноправни третман и смислено укључивање свих људи и њихових активности, без обзира на расу, боју коже, национално порекло или приход, у процесе развоја, имплементације и спровођења еколошких закона, регулатива и политика. Равноправни третман подразумева да ниједна група или народ, било које расне, етничке или социо-економске припадности не сме да подноси непропорционални терет еколошких последица, које проистичу из индустријских, друштвених или комерцијалних операција, као и услед спровођења федералних, државних, локалних или обичајних политика и програма.“²³

22 Захваљујући нашем књижевнику Сретену Божићу Вонгару који више од 45 година живи и ради у Аустралији, откривена је истина о нуклеарном озрачивању, атомској смрти Аборицина. Зрачења, пробе, неадекватна опрема приликом вађења зелене руде уранијума доводиле су до драстичних облика распадања физичког тела. Аустралијска влада ни до данас им се није извинила. УНЕСКО-во одобрење, штавише, чека се за отварање новог рудника уранијума унутар резервата који је под његовом заштитом.

23 Environmental Protection Agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/12/04/2015/>

Појам околина (*Environment*) не тиче се само природног окружења, већ укључује и простор на коме живимо, радимо, где се играмо, образујемо. Према томе, свет природе не може се одвојити од физичког света који је човек створио. Праведно друштво је заједница у којој све социјалне категорије и оне сиромашне имају једнаке шансе да остваре право на здраве услове живота како у квалитетној природној животној средини тако и у средини коју је човек створио својим радом (човековој средини).²⁴ „Ови циљеви ће бити достигнути када било која група или народ, било које расне, етничке или социоекономске припадности, ужива једнаки степен заштите од еколошких и здравствених опасности и једнак приступ у процесу доношења одлука за здраво окружење у којем живи, учи и ради.“²⁵

ЗАКЉУЧАК

Откривајући значење еколошке правде, осветљавају се многи неправедни владајући односи унутар економског и политичког система. Много је примера када појединац, народ или етничка група сnose непропорционалан терет еколошких последица, које проистичу из индустријских, комерцијалних или војних операција, као и услед спровођења спољних, локалних или обичајних политика и програма. У неправедном односу друштва према природи откривају се многе неправедности унутар националних, међудржавних и међународних политичких система. Данас у свету влада неправедно стицање користи.

Неправде које су начињена природним екосистемима, нису нанеле највећу штету природи, већ људима и друштву. Појединац у атомизованом конкурентном либералном друштву самопроизводи слику о себи кроз стицање својине. Утилитаристичка филизофија је завладала капиталистичким друштвом. Све мора имати оправдану „рачуницу“.

24 О томе: Владан Јолцић: *Еколошко право-Општи и посебан део, Пример Србије-државе у транзицији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2008, стр. 16.

25 Environmental Protection Agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/12/04/2015/>

У сваком случају, човечанство је уложило велику наду и очекивање у научну и технолошку револуцију. Према подацима Оксфам добротворне орагнизације (*Oxfam*) објављеним у јануару 2015. пред Светски економски форум у Давосу, 85 најбогатијих људи на свету поседује онолико колико има 50 одсто најсиромашнијих (3,5 милијарде). Ако се овај тренд настави следеће године 1 одсто људи на земљи имаће више него осталих 99 одсто.²⁶

Еколошка криза је изазовна јер омогућује еволуциони духовни напредак појединца. Појединац је тај који доноси одлуку у систему. Преображај система је могућ само са преображајем појединаца. То је улога коју неправда према природи носи у себи: промену свести сваког појединца. Ово је време културног преображаја и разумевања себе и других. За свако откриће у науци и технологији потребно је поставити питање какво добро оно доноси мени и друштву?

Основна идеја овог рада јесте да прикаже сложеност смисла који природа носи у себи. Природа није само видљиви део пејзажа који нас окружује, или ресурс који се може искористити за привредни развој, већ је велика истина о људима и друштву. Она открива континуитет историје људске свести, филозофије и науке, друштвених и политичких промена, уколико правилно тумачимо одигране догађаје.

Нарушена природна равнотежа, измењени екосистемски процеси наговештавају промене ритма природних циклуса. Еколошка неправда јесте приказ друштвене неправде и нехуманог друштва. Све постоји у коегзистенцији супротности. Да није неправде не би било ни правде. Оно добро што еколошка неправда носи у себи јесте позив за преображај свести. Тако се од почетне идеје важности природе за напредак и друштвени развој у овом раду дошло до закључка да изазов савременог доба јесте задатак за духовним преображајем појединца. Живот у савременом добу мора бити у духу напредне науке и технологије која доприноси правди, миру и истини. Одлука је на појединцу да разуме себе, друге и природу и да се укључи у рад своје заједнице и новог

26 2015, (<http://www.theguardian.com/business/2015/jan/19/global-wealth-oxfam-inequality-davos-economic-summit-switzerland>), /07/06/2015/

глобалног друштва дајући и делећи са свима оно најбоље што носи у себи. Вера је у појединцима који чине систем, а не у систему.

Литература

- Де Жарден Цозеф, Р., *Еколошка етика увод у еколошку филозофију*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Јолцић Владан, *Еколошко право-Општи и посебан део, Пример Србије-државе у транзицији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2008.
- Каротерс Томас, „Крај транзиционе парадигме“, у : *Транзиција деценију после: поуке и перспективе*, (приредили: Л. Секел и Ј. Теокаревић), Институт за европске студије, Београд, 2004.
- Кимлика Вил, *Савремена политичка филозофија*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2009
- Маркс Карл, Енгелс Фридрих: *Рани радови*, Култура, Загреб, 1953.
- Поповић Оливера, „Уранијум нас убија и после 16 година“, дневник *Политика*, 5. април 2015.
- Турен Ален, *Социологија друштвених покрета*, Радничка штампа, Београд, 1983.
- Просторни план Републике Србије 2010-2020*, Републичка агенција за просторно планирање, Министарство животне средине, рударства и просторног планирања, 2010.
- Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020*, Министарство животне средине и просторног планирања, Београд, 2009.
- Pogge, Thomas, „The Priorities of Global Justice“, in: *Metaphilosophy*, Vol.32, No. 1/2, 2001.
- Amartya Sen, „Interdependence and global justice“, <http://www.un.org/esa/documents/GLO-UNGA.pdf>, /09/05/2015/
- Environmental protection agency, <http://www.epa.gov/environmentaljustice/>,/12/04/2015/

- New Oxfam report says half of global wealth held by the 1%, Davos 2015, <http://www.theguardian.com/business/2015/jan/19/global-wealth-oxfam-inequality-davos-economic-summit-switzerland>), /07/06/2015/
- Jasmina Vujić, Dragoljub Antić, „Ekološke i zdravstvene posledice NATO bombardovanja 1999, sa akcentom na osiromašeni uranijum, <http://www.nspm.rs/srbija-i-nato/ekoloske-i-zdravstvene-posledice-nato-bombardovanja-1999-s-akcentom-na-osiromaseni-uranijum.html?alphabet=1>, /09/05/2015/
- Sudip S., „Activated Carbon Market to be Worth US\$4,180.5 million by 2019“, <http://www.transparencymarket-research.com/pressrelease/activated-carbon-market.htm>, /29/05/ 2015/
- The Earth Charter, UNESCO, http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_a/img/02_earthcharter.pdf, /06/09/2015/
- Zavod za zaštitu prirode, http://www.zzps.rs/novo/index.php?jezik=la&strana=zastita_prirode_bioloska_raznovrsnost_biodiverzitet, /12/06/2015/

Zagorka Stević Gojkov

ENVIRONMENTAL JUSTICE – CHALLENGE OF THE MODERN AGE

Resume

The basic idea this paper carries is to bring the reader all the complexity of sense that exists in nature itself. Nature is not only the visible part of the landscape that surrounds us, or the resource that can be used for economic development, but it is a great truth about people and society. It reveals the continuity in history of human consciousness, philosophy and science, social and political shifts if we are able to correctly interpret events that had already happened. All scientific truths have been existing in

nature forever. We discover them in proportion to the development of our consciousness. Disrupted harmony of nature, altered ecosystem processes imply transition in the rhythm of natural cycles. Environmental injustice is a description of social injustice and inhuman society. Everything exists in the coexistence of opposites. If not for the injustice there would be no justice. The good that ecological injustice carries in itself is a call for transformation of consciousness. So, from the initial idea – importance of nature for progress and society development in this paper we have come to the conclusion that the challenge of modern times is a task for individuals to raise their awareness about themselves, others and nature. Modern life has to be closely connected with science and technology which sustain justice, peace and truth. The decision is up to the individuals to comprehend themselves, others and nature, to get involved in their community, new global society by giving and sharing the best of they carry within themselves. Faith is in individuals who create sistem, not in the system itself.

Keywords: Nature, culture, the consumer society, capitalism, crisis, change, consciousness, the individual.

* Овај рад је примљен 10. септембра 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30. септембра 2016. године.